

„PERICLURI ȘI PRIMEJDII DE RELE”: CONTRIBUȚII ALE EPISCOPULUI GRECO-CATOLIC ȘAMUIL VULCAN LA COMBATEREA EPIDEMIEI DE HOLERĂ DIN TRANSILVANIA ÎN VARA ANULUI 1831

de Ioan CIORBA

Prima parte a secolului al XIX-lea a coincis pentru Transilvania cu manifestarea pe teritoriul ei a două mari flagele, respectiv a teribilei foamete dintre anii 1813-1817 și, mai apoi, a holerei. Apărută aici pentru prima dată în vara anului 1830 după un lung periplu de peste un deceniu ce a avut ca punct de plecare îndepărtata Indie aceasta avea să se constituie în epidemia cea mai puternică a întregului veac, succedându-i ciumei. Asemeni acesteia a provocat un mare număr de decese și a acționat cu o însemnată doză de imprevizibilitate, fapt ce explică într-o bună măsură slaba eficiență a dispozițiilor menite a-i stopa evoluția, precum și rapiditatea propagării pe vaste arii spațiale.

Prezența masivă a unor focare holerice în Rusia în cursul anului 1830 și rapida lor apropiere de părțile răsăritene ale Transilvaniei au atras aplicarea unui întreg set de măsuri cu caracter preventiv menite a împiedica pătrunderea în interiorul provinciei. Prin urmare paza hotarelor a fost întărită, în paralel trecându-se și la instituirea unui regim carantinal și chiar la trimiterea de medici în regiunile deja afectate cu scopul efectuării unor observații cât mai atente asupra modului de manifestare a bolii¹.

Sfârșitul anului a consemnat noi eforturi în vederea anihilării pericolului dintre acestea detașându-se tipărirea (prin grija Consiliului Locumtenențial, la Tipografia Universității din Buda) unor instrucțiuni în română, maghiară și germană, precum cea purtând titlul *Dirigăciune pentru Superioritățile Sănătății și pentru Mădularile Institutului Contumaționalnic spre acea înfântită ca hotarele Țărilor Austriace Crăești Împărătești de năvălire boalei colera care în Țara Rusască peste popor stăpânește, să se poată scuti și în întâmpinarea năvălirii, lățirea numitei boale să se poată împedeca² ori a Învățăturii după care toți cei Maimari a Comunitetilor (Obștelor) la o întâmplare, când boala cea din Părțile de cătră răsărit (orientale), carea se numește Scursoare cu Vomut (Cholera Orientalis) sau altă lipicioasă boală în vecinătate sau într-o însuș același loc (sat sau oraș) se arată au de a se ținea³. În anul următor, ca urmare a faptului că holera a continuat să înainteze, a putut fi constatată o preocupare la fel de mare a autorităților menită a pune capăt definitiv primejdiei, dintre realizările aceluia moment detașându-se tipăririle *Rânduiala împotriva holerei*, apărută la Brașov⁴ și *O lecuire foarte folositoare a Boalei acum cureătoare Holera numită*, apărută la începutul lunii august⁵.*

¹ Anton Cservény, *Cronica calamităților și epidemiilor din Ardeal, Banat și teritoriile mărginașe dela 1007-1872. (Din izvoare ungurești)*, Cluj Napoca, 1934, p. 21-22.

² Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701-1847*, București, p. 1981, p. 303-304. Un exemplar al acestui document a fost identificat de către noi la Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare: A.N.-D.J.Bh.), *Fond Episcopia Greco-Catolică de Oradea* (în continuare: F.E.G.C.O.), dos. nr. 450, f. 64-69.

³ *Ibidem*, f. 59-63.

⁴ Caius T. Jișga, *Ordine guberniale transilvane și alte publicații românești (1766-1848)*, Brașov, 1970, p. 29.

⁵ Andrei Veress, *Orânduiele românești vechi tipărite în Ardeal (1744-1848)*, în *Revista Arhivelor*, an II, nr. 1-3,

Alături de acestea un rol important în popularizarea dispozițiilor ce trebuiau urmate înainte, pe perioada sau după terminarea unei epidemii de holeră l-au deținut, la fel ca și în cursul celei de-a doua părți a secolului al XVIII-lea, circularele întocmite de diferiți prelați, precum cele care stau la baza acestui studiu, în număr de 3, redactate la 15⁶, 25⁷, respectiv 28 august 1831⁸ de către episcopul greco-catolic de Oradea, Samuil Vulcan.

Succedându-i în fruntea conducerii episcopiei orădene unei alte mari personalități din cadrul elitei românești de la cumpăna secolelor XVIII-XIX, l-am numit aici pe Ignatie Darabant, noul înalt prelat a reușit pe parcursul deținerii acestei funcții (care a coincis cu anii de viață rămași) să se pună în slujba unui mare număr de oameni⁹, devenind, grație întregii sale activități în vederea săvârșirii „binelui de obște”¹⁰, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai iluminismului românesc. Născut la Blaj la 1758 sau 1760¹¹ și trimis pe meleagurile crișene pentru a aprinde acolo „lumina învățăturilor și binefacerilor românești”¹², Samuil Vulcan „a făcut din orașul de pe Crișul Repede un focar al iluminismului românesc”¹³, lucru unanim recunoscut de către toți istoricii, indiferent de apartenența confesională a acestora, care, în alte cazuri, i-a pus adesea pe poziții diferite¹⁴.

Mortalitatea ridicată consemnată la începutul secolului al XIX-lea în multe regiuni ale Transilvaniei, ce lua în anii calamități proporții uriașe¹⁵, precum și prezența a numeroase boli împotriva cărora sorții de izbândă erau modești încă, l-au îndemnat pe episcopul greco-catolic să facă din combaterea acestor două „rele” o preocupare constantă a sa, egalată doar de eforturile menite a dezvolta sistemul de învățământ românesc prin înmulțirea numărului de școli la care să acceadă un număr cât mai mare de copii. Într-o primă fază în atenția sa a stat variola, în repetate rânduri pledând pentru generalizarea vaccinului descoperit împotriva acestei boli de către medicul englez Eduard Jenner în 1795 („ultuirea vărsatului de vacă”). Îndemnuri în acest sens au fost lansate cu începere din anul 1814¹⁶, urmate de altele în 1815¹⁷ și 1816 (la 10 august¹⁸, respectiv 8 septembrie¹⁹). Câțiva ani mai târziu, în 1823, pentru a eficientiza și mai mult lupta împotriva acesteia va scrie și tipări la Oradea o mică broșură cunoscută sub titlul *Despre vărsatul de vacă*²⁰.

O altă boală care i-a reținut atenția a fost ciurma, prin intermediul preoților încercând să facă cunoscut unui număr cât mai mare de oameni o serie de masuri ce se cereau

București, 1926, p. 364; Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 305-306.

⁶ A fost identificat în 3 exemplare. A.N.-D.J.Bh., *F.E.G.C.O.*, dos. nr. 450, f. 57, 85, 88.

⁷ *Ibidem*, f. 54.

⁸ *Ibidem*, f. 37-38.

⁹ Ioan Ciorba, *O circulară inedită redactată de Samuil Vulcan în 1823 privind cultura duzilor („frăgarilor”) în Biharea*, XXVII-XXX, Oradea, 2001-2003, p. 35-36.

¹⁰ Mircea Popa, *Aspecte și interferențe iluministe*, Timișoara, 1997, p. 147-182.

¹¹ Pentru o sumară biografie a acestuia, a se vedea Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii Mari. Scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani dela înființarea aceleia 1777-1927*, Oradea, 1930, p. 92-93; Vasile Bolca, *Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii. Contribuții la ridicarea culturală a neamului*, Oradea, 1939; Florian Dudaș, *Românii din Oradea în Epoca Luminilor*, Oradea, 1996 (în continuare: Florian Dudaș, *Românii...*), p. 90.

¹² Ioan Georgescu, *Istoria Seminarului Român Unit din Oradea Mare. Scrisă cu prilejul împlinirii a 130 de ani dela înființare*, București, 1923, p. 38.

¹³ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj Napoca, 1972, p. 240.

¹⁴ A contribuit mult la aceasta, fără îndoială, și faptul ca episcopul Samuil Vulcan a sprijinit mișcarea de emancipare națională și culturală a tuturor românilor, indiferent de religie, lucru dovedit, de pildă, de ajutorul dat la înființarea Preparandiei din Arad (Iacob Radu, *Samuil Vulcan. Episcopul român-unit al Orăzii Mari (1806-1839) și Biserica Ortodoxă Română*, Oradea, 1925, p. 7; Blaga Mihoc, *Biserica și secularul, sau despre oficierea binelui*, Oradea, 2007, p. 21-27).

¹⁵ Ca, de pildă, în anii Marii Foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817 (Ioan Ciorba, *Efecte demografice ale Marii Foamete dintre anii 1813-1817 în regiunea Bihorului*, în *Crisia*, XXXII-XXXIII, Oradea, 2002-2003, p. 105-117.

¹⁶ A.N.-D.J.Bh., *F.E.G.C.O.*, Parohia Aușeu, dos. nr. 1, f. 34.

¹⁷ *Ibidem*, f. 35 v.-36.

¹⁸ Idem, Parohia Girișul de Criș, dos. nr. 2, f. 92.

¹⁹ Idem, Parohia Șuncuiușul de Beiuș, dos. nr. 1, f. 1 v.-2.

²⁰ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 100; 161-162.

obligatoriu îndeplinite în caz de apariție a flagelului²¹.

Relevantă apoi pentru întreaga sa luptă împotriva bolilor rămâne lucrarea de peste 500 de pagini intitulată *Tratat despre vindecarea morburilor poporului de la țară*²² cuprinzând nu mai puțin de 34 de capitole în care sunt descrise numeroase afecțiuni, precum și moduri de combatere ale acestora.

Răspândirea unor știri alarmante privind pericolul apariției unei epidemii de holeră, urmate de ivirea la scurtă vreme a acesteia pe teritoriul Transilvaniei, îndeosebi cu începere din anul 1831 (este atestată, de pildă, în Maramureș și Satu Mare²³, în Cluj²⁴, Bihor²⁵, Gyula²⁶, Arad²⁷, întregul Banat²⁸, Brașov, Sibiu, Făgăraș, Alba, Odorhei, Făgăraș etc.²⁹) îl va determina pe Samuil Vulcan să se ralieze imediat eforturilor comune menite a îndepărta nenorocirea, susținute deopotrivă de medici³⁰, preoți sau alte fețe bisericești, învățători ș.a. Rezultat al unei politici populaționiste pe care autoritățile habsburgice s-au străduit să o implementeze în Transilvania încă din debutul veacului al XVIII-lea³¹ acestea vizau creșterea numărului de oameni plătitori de impozite către stat și, în caz de nevoie, transformarea lor în soldați și trimiterea pe diferitele câmpuri de luptă ale Europei.

Așezarea holerei în continuarea pestei³² este excelent surprinsă în cuprinsul unuia din documentele care stau la baza studiului nostru: „asemine ciumei, se spune în textul acestuia, contagioasa bola cholera dala răsăritu disă, spre foarte mare nefericire și a oamenilor concenire, la mai multe părți și țerei noastre a pătrunsu”. Experiența din ultimele decenii dobândită în combaterea acesteia se cerea pe deplin aplicată și în cazul luptei antiholerice în paralel cu numirea unor „commissarii crăesci, cu aquea putere și îndatorire qua de împlinire mai înalților parohii(...) spre aquestu scopu făcute să grigească înștiințarea despre statul sănătatei lor încredințate se primească și Înaltului Consilium să le astearnă”.

Mortalitatea masivă și intempestivă a întărit în mintea multora din contemporanii teribilei epidemii ideea „unei lumi «asediato» de pericole multiple, exprimate în teama de «a se risipi»³³, lucru ușor de explicat din moment ce, după cum deja s-a demonstrat, fenomenul epidemiologic a constituit mult timp unul din elementele cele mai marcante ale

²¹ A.N.-D.J.Bh., *F.E.G.C.O.*, Parohia Girișul de Criș, dos. nr. 2, f. 85 v.-86; Idem, Parohia Sfârnaș, dos. nr. 1, f. 3.

²² Florian Dudaș, *Români...*, p. 102-104; Mircea Popa, *op. cit.*, p. 152-163.

²³ Anton Cservény, *op. cit.*, p. 22.

²⁴ Iosif Pervain, Ana Ciurdariu, Aurel Sasu, *Români în periodicele germane din Transilvania. Bibliografie analitică*, București, 1977, p. 130.

²⁵ Nu a fost afectat însă în întregime, Salonta, spre exemplu, fiind afectată abia în 1834 (Dànielisz Endre, *Monografia municipiului Salonta în date. Cronologie locală, culturală și urbanistică*, Salonta, 2003, p. 13.)

²⁶ Florin Olteanu, *Evoluția demografică a populației din orașul Gyula în secolul al XIX-lea*, în *Crisia*, XXIV, Oradea, 1994, p. 74.

²⁷ Florian Dudaș, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992, p. 104.

²⁸ Valeriu Leu, *Epidemii și mentalități în Banatul Luminilor*, în *Banatica*, II, Reșița, 1993, p. 205; Idem, *Banatul între arhaic și modern. Mentalități în Veacul luminilor*, Reșița, 1993, p. 19-20

²⁹ Gheorghe Brătescu, Paul Cernovodeanu, *Biciul holerei pe pământ românesc*, București, 2002, p. 85; Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847, f.a.*, Cluj Napoca, p. 515.

³⁰ Ne vom mulțumi aici să amintim de contribuția doctorului Josef von Greissing (1798-1890) remarcat atât cu acest prilej, cât și cu acela al epidemiilor din 1848, 1866 și 1873 (Valeriu Bologna, Jules Guiart, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj Napoca, 1927, p. 55-56).

³¹ E drept, la început îndeosebi prin acțiuni de colonizare (Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740*, Timișoara, 1972, p. 29-30) și abia din a doua parte a secolului, mai accentuat, și prin încercări de creștere a ratei natalității și a nivelului de trai și de scădere a mortalității (Nicolae Bocșan, *Populaționismul în politica reformistă a Habsburgilor în Banat în secolul al XVIII-lea*, în *Sabin Manuilă, Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*. Coordonatori Sorina Bolovan și Ioan Bolovan, Cluj Napoca, 1995, p. 80-90; Ioan Ciorba, *Aspecte ale politicii populaționiste habsburgice în Transilvania la cumpăna secolelor XIII-XIX. (Cu privire specială asupra regiunii Bihorului)*, în *Crisia*, XXXV, Oradea, 2007, p. 87-97.

³² Atât de bine realizată încât chiar și în secolul XX unii istorici au continuat să vorbească în 1831 și 1836 de „ciumă” (Nicolae Ilieșiu, *Timișoara. Monografie istorică*, vol. I, Timișoara, 1943, p. 95)

³³ Barbu Ștefănescu, *Sociabilitate rurală, violență și ritual. Cartea în practicile oblativ de răscumpărare a păcii comunitare, Transilvania, sec. XVII-XIX*, Oradea, 2004, p. 151.

sentimentului de insecuritate de odinioară³⁴. „Poporul de obsce”, prin urmare, era solicitat ca „nu numai în locurile aquele unde aquea aducătoare de morte bola dela răsăritu cholera numită anche n-au intratu, qui și întraquele unde a gies bola (și) multe mii de omeni au reapitu din viatia” să se supună „renduelelor quelor mai mari, și pentru pasa sănitatei asediate a le împlinire”. Dornic de a transforma preoții aflați sub jurisdicția sa în instrumente utile de implementare a politicii vieneze în cadrul lumii transilvănene, Samuil Vulcan, insista ca aceștia să depună toate eforturile posibile menite a eficientiza la maxim străduințele comune.

Mult mai cuprinzător în ce privește metodele de prevenire și combatere, precum și în reconstituirea climatului mental încărcat din acea perioadă este cuprinsul circularii întocmită de înaltul prelat greco-catolic la 28 august. Impregnată de o puternică viziune religioasă asupra lumii specifică îndeobște intervalului anterior secolului al XIX-lea³⁵ la care se adaugă ideea împăratului îndeaproape interesat de soarta supușilor săi, circulara debutează cu atenționarea că «cetatea» încă e pândită „de grelele pericluri și primejdii și rele pentru a quaroru departere precum într altele așa și în eparhia nostra publice rugăciuni a se facere s(-)au fostu renduitu”. În ciuda impecabilului tandem Dumnezeu-împărat, „totuși împărăcherile și împotrivirile, ba chiar apriatele bății, quare în țările învecinate se întâmplă nu puțină frică și îngrigiorare (au produs, n.n. I.C.) de turburarea pazei și liniștei cu quarea de mult timpu ne fericimu”. Momentul părea a se arăta neprielnic și din punct de vedere al resurselor alimentare, frica de foame – în fond una din cele mai redutabile din întregul noian care a asaltat mintea oamenilor secole la rând³⁶- continuând să se mențină trează și să amenințe multe vieți: „nu pucini țereni pătinesc lipsa, se spunea în acest sens, alții fructurile crescute sau nu le potu aduna, seu cu scădere le capetă și în frica fometei remanu”. Deloc singulară, aceasta avea să se așeze la capătul altor „rele” care au marcat profund istoria debutului de secol XIX („Fost(-)au nu de multu fomete, fost(-)au mai de curendu bola de vite, cutremurul de pămentu, lăcuste, frica de apropierea ciumei”), înlănțuirea lor strânsă întărind convingerea devenită aproape generală că divinitatea, nemulțumită de păcatele multiple de care oamenii s-au făcut vinovați s-a decis să riposteze. În mâinile acesteia se găsea înainte de toate și soluția ieșirii din neplăcuta situație, deoarece, după cum sublinia Samuil Vulcan, „Înduratu e Dumneudeu quare certa și era vindecă”. „Nu se cade a disperare, întărea el, che quelu que spera și nedesduesce și în domnul niqvi odineoră nu se rușină, niqvi se cufundu”, iar reprezentanții lui pe pământ (împăratul și diregătorii) „de binele supușilor sei (sunt forte gricinici)”.

Văzută așadar asemeni ciumei ca un blestem și o pedeapsă dumnezeiască menită a evidenția nimicnicia omenească, holera izbucnită în Transilvania la cumpăna anilor 1830-1831 a oferit un bun prilej reprezentanților bisericii de a insista asupra necesității îndreptării moravurilor și a asumării unui trai simplu și cumpătat, ghidat în permanență de respectarea regulilor și normelor de bază pe care orice bun creștin trebuie să le urmeze. Plaga putea fi îndepărtată, prin urmare, „cu fierbinți rugăciuni și cu îndreptarea vieții nostre, cu umilintă și chrestineasca rebdare a ne învrednicire de îndurarea părintelui cerescu, dela quare tota darea bună și totu darul de plinu purcede spre depărtarea questor certări”. Alături de acestea un rol important îl au în cuprinsul circularii – relativ ușor de explicat dacă ținem cont de progresele pe care medicina le făcuse totuși în ultimele decenii – recomandările concrete menite a stopa boala, parte din ele probate în lungile campanii ce vizaseră stârpirea peștei. Se insistă, în consecință, pe interzicerea contactului cu persoanele bolnave sau bănuite de îmbolnăvire și cu veștmintele acestora (lucru justificat prin faptul că „aquesta bola qua și ciurma prin apropierea, atingerea de quelu bolnavu seu de veștmintele lui seu de alte

³⁴ Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne (1600-1830)*, I, Cluj Napoca, 2002, p. 111.

³⁵ Idem, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1600-1830). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj Napoca, 2001, p. 31.

³⁶ Jean Delumeau, *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată*, București, vol. I, p. 274-283.

lucruri pre lengă dânsul, se lega de altul, era prin ferirea de aquesta atingere se încunjura”), pe instituirea unui regim carantinal care „se despartă ținuturile, cetățile, satele, cășile și persoanele quele sănitoase dequele bolnave”, sistarea „mai mari a oameniloru adunări de unde mai tare se pote lăți bola, precum la terguri, la teatruri, la ospetării, anche și la beserici și la îngropăciuni și la comendări”, necesitatea ca „queii que moru în aqueastă bola nu în țințirimu quelu comun qui în locu osebite și de satu mai depărtate în gropa mai afunda să se îngroape”, pe trebuința organizării unor spitaluri „unde queii bolnavi și se asedie și grige doftorească să aibă”, a respectării cu strictete a igienei corporale, vestimentare și a locuințelor pe urmarea unui trai „depă puțință bunu și cu cumpetu”, pe urmarea sfaturilor doctorilor și utilizarea leacurilor dovedite ca eficiente în combaterea bolii.

Emisă după cum rezultă din chiar cuprinsul ei ca urmare a gradului de receptivitate modestă de care au beneficiat cele anterioare (din 15 și 25 august), circulara finală a episcopului Samuil Vulcan din 28 august 1831 consemnează „cu mare durere și întristare (...) cumche unii nu voescu a crede să fie bola qua aquesta, qui socotescu suptu questu acoperementu a fire altuqueva”. Cei care trec „preste linii seu cordonuri” contribuind astfel la răspândirea grabnică a bolii, ori care calcă poruncile date pentru combaterea ei interzicând, de pildă, accesul doctorilor la bolnavi sau la cei deja decedați, sunt aspru dojeniți. La fel se întâmplă și cu „queii (...) care poftescu que îngropăciunile numai asia să se facă, precum în tempu sănitosu”; înmormântarea membrilor de familie într-un alt loc decât cel special dedicat acestui lucru nu putea avea, conform concepției vremii, decât efecte negative, mergând până la riscul marginalizării sufletelor celor morți sau, în orice caz, a așezării lor într-o poziție inferioară celor îngropați în cimitirul comun.

O circulație destul de largă pare a fi avut-o și ceea ce textul circularii numește a fi „nisquari scornituri și (...) minciuni despre venirea muscului și scăparea de supt șerbire la domnii pămentului”, atestând o dată în plus că vremurile tulburi au fost responsabile de-a lungul timpului de zămislirea a fel de fel de zvonuri răspândite ulterior cu o viteză foarte mare și că au fost capabile să amenințe însuși ordinea socială existentă. „Cum a putut petrundera aqueea despre venirea muscului și scotere de supt a domniloru șerbire scornitură?”, se întreba în acest sens retoric Samuil Vulcan „quandu aqueea niqui e potintia, niqui se socotesce poporu mai fericitu de quatu supt imperația noastră. Au aflasa seu pote imperație seu ori que societate fără domnitori și supuși seu serbitori?”

Pierderile enorme de vieți omenești pe care această epidemie le-a produs („în țera nostra aque bola cumplita dopo que pone aquuma în 1464 de orașe și sate au fost bolnavi 124 474, dintre quare au muritu 62 280 de persone și s(-)au sănitoșatu până aquuma 34 522 numai, era suptu cura sunt 27 672”), la care s-au adăugat un mare număr de alte bulversări ce au afectat deopotrivă viața materială și mentalul oamenilor din acea perioadă l-au determinat pe prelatul orădean să pledeze patetic în finalul circularii în favoarea supunerii față de Dumnezeu și față de reprezentanții săi pe pământ, și a respectării stricte a sfaturilor și măsurilor impuse de autorități. Și de această dată un rol însemnat în transpunerea în practică a acestora – ținând cont și de marele prestigiu de care aceștia se bucurau în cadrul comunităților rurale – a fost rezervat preoților. „Păstorilor sufletesci!”, spune textul documentului în acest sens, „Timpul de aquum mai strinsu poftesce și vă aduce în minte datorita vostra cotră turma cuventătoare, voui încredințată. Mai desu și mai apropiatu anvețiați pre poporeni voștri que e de lipsă a credere și a facere în lucrurile quele mai sus scrise? De que au a se ferire? desrădăcinați din animile lor credința și frica deșartă!”

„DANGERS AND PERILS AND EVILS”: CONTRIBUTIONS OF SAMUIL VULCAN, THE GREEK-CATHOLIC BISHOP, TO THE EPIDEMIC CHOLERA CONTROL IN TRANSILVANIA, SUMMER OF 1831

Summary

The first part of XIXth century recorded within the Transylvanian space, the appearance of two great disasters – which, later on, were able to produce serious economical, social, mental, etc. prejudices – the Great Famine of 1813-1817 and the cholera disease, appeared here for the first time in the summer of 1830. Starting from India, the cholera disease constituted the most terrible epidemic of the XIXth century, especially due to the enormous population casualties caused by it, on one hand, due to the quickness and unforeseeable it spread, on the second, and due to the poor efficiency in taking measures to stop it.

Based on three documents found in National Archives – Bihor County Office, this article aims to follow the manner the bishop of Oradea, Samuil Vulcan, understood to involve himself – from the position he was occupying – in struggling this terrible “evil”. The article contributes in completing the image of this remarkable representative of Romanian Enlightenment from the first part of 1800’s and in better understanding the mechanisms which generated the whole effort to control the epidemic.

ANEXE³⁷

I

Iubite în Christos Frate!

În urma oficioasei cărți a pre(a) strălucitului domn Emericu Lanze, prin a Bihariei și a învecinata comitate, în lucrul sănității imperatescului comisariu din 13 a lunei auestia 13 - 301 a ici în parie alăturată, prin quare ne însciintiasă: che poporul de obsce nu numai în locurile aquele unde aquea aducătoare de morte bola dela răsăritu cholera numită anche n-au intratu, qui și tocma întraquele unde a gies bola multe mii de omeni au reapitu din viatia din quera prejudecată nu vre a se supunere renduelelor quelor mai mari, și regulele pentru pasa sănității asediate a le împlinire; pre păstorii sufletesci a eparhiei auestia tare o îndetorimu: ca poporul sieși încredintiatu nu numai în duminici și în serbători în beserică prin anvetiaturi spre auestu scopu întocmita despre folosul rânduelelor politiesci și lu învingă, și spre strinsa aquelor împlinire și lu deslege și părinteasca și lu dogeneasca punendu-i în ante cumche aquele tote pentru binele de obsce sunt întemeiate și numai prin strinsa aquelor țenere voru pute scăpa de primesdia morții. Fi-ți binecuvântați.

Datu în Episcopia noastră, în Beiuș, 15 Augustu, 1831.

II

Dopă que asemine ciumei, contagioasa bola cholera dala răsăritu disă, spre forte mare nefericire, și a omeniloru concenire, la mai multe parti si a țerei noastre a patrunsu, de lipsă era despre partea imperatiei aque de (a da) dispoziții spre încunjurare, alungare

³⁷ Din dorința de a reda documentele care au stat la baza articolului nostru în forma lor cât mai exactă, păstrându-le astfel neatinsă „mireasma” specifică primei părți a secolului al XIX-lea, am optat pentru decizia unei intervenții minimale din partea noastră în forma și modul de exprimare al acestora, precum despărțirea unor cuvinte prin cratimă în loc de apostrof sau scrierea substantivelor comune, acolo unde a fost cazul, cu litere mici (Bola-bola, Circulare-circulare, Doftorii-doftorii, Lăcuste-lăcuste etc.). De aici rezultă alternarea folosirii foarte neregulate a literelor „a”-„ă”, „î”-„â”, „i”-„î”, „s”-„ș” sau „t”-„ț” și apariția unor cuvinte identice în forme diferite („imperatia”-„imperăție”, „sănitatea”-„sănătate”, „țerei”-„țerei”, „vestminte”-„veștminte” etc.).

sau micșorare(a) acestei boale care se în timpul de ciumă se facu spre acestu scop pre lângă alte dispoziții a comitatului Inaltul Consilium la deschilinite părți a terei a numitu commissarii crăesci, cu aquea putere și îndatorire qua de împlinire mai înalțiloru de parohii (...) spre acestu scopu făcute să grigească înschiințarea despre statul sănătatei în comitaturile lor încredințate se primească și Inaltului Consilium să le astearnă.

Beiuș, 25 Augustu, 1831

III

Noi Samuil Vulcan Episcopulu Greco-Catholicu a Oradei Mari, Clerului și Poporului Eparhiei sale, daru și pace dela Dumnedeu și dela Noi Archiereasca Bindecuvântare!

Anche n(-)amu scăpatu de grelele pericluri și primejdii și rele pentru a quaroru departere precum într altele așa și în eparhia nostra publice rugăciuni a se facere sau fostu renduitu. Chiaru de și avemu mare încredințare în pronia Domnedeesca și a preînaltului nostru imperatu iubire de pace și spre a supușilor săi ține de comun grije: totuși împărăcherile și împotrivirile, ba chiar apriatele bătăii, quare în țările învecinate se întâmplă nu puțină frică și îngrigiorare de turburarea pazei și liniștei cu quarea de mult timp ne fericimu (...) ³⁸. Ori quarii de fericitu și de binecuvântatu se socotea questu anu în partea frupturilor spre traiul vieții, totuși nu pucini țereni pătinesc lipsa, alții frupturile crescute sau nu le potu aduna, seu cu scădere le capetă și în frica fometei remanu. Lui mai ales asemenea ciumei bola și cholera dela răsăritu numită și quare pene aquum în mai tota țera nostra s(-)a lățitu, și multe mii de persone a răpitu și cotra noi mai tare se apropie. Întru adeveru quarii mai bine socotescu, și pricepu starea de aquum și a țerei nostre, și a altoru țeri învecinate, se învingu despre aquea: cumche questu vechiu de omeni de odată anche n(-)au încetatu între atâte pericluri și certări. Fost(-)au nu de multu fomete, fost(-)au mai de curendu bola de vite, cutremurul de pământu, lăcuste, frica de apropierea ciumei; inse aqueste rele niqui de odată, niqui în tete părțile terei era. Era aquum și de odată și mai pre mulți, tote quele mai în ante atinse rele ne împresură. Inse nu se cade a(-)ne desperare che quelu que spera și nedesducesce și în Domnul niqui odineoară nu se rușină, niqui se cufundu. Înduratu e Dumnedeu quare certa și era vindecă. Avemu imperatu, domnitori și diregători de binele supușilor sei forte gricinici. Lui pre lângă aqueastă sperantia dela noi se poftesce: cu fierbinți rugăciuni și cu îndreptarea vieții nostre, cu umiliță și chrestineasca rebdare a ne învrednicire de îndurarea părintelui cerescu, dela quere tota darea bună și totu darul de plinu purcede spre depărtarea questor certări, cu cuviincioasa ascultare, încredințare și supunere a împlinire și a ținere asedementurile domniloru spre alungarea seu împăciuirea acestei boale cumplite și așa spre folosul nostru și spre binele comunu îndreptate. Fără îndoela lucru e și esperientia ne invatia: cumche aquesta bola qua și ciuma prin apropierea, atingerea de quelu bolnavu seu de vestmintele lui seu de alte lucruri pre lângă dânsul, se lega de altul, era prin ferirea de aquesta atingere se încunjura. Pentru aquea, precum în tempu de ciuma la tote națiile mai iscusite e datina și aquum de lipsa era s-au și aquelor dispositii: qua cu linie cordon sau păsitori și se despartă ținuturile, cetățile, satele, cășile și persoanele quele sănitoase dequele bolnave, tote quele mai mari a omeniloru adunări de unde mai tare se pote lăți aquesta bola, precum la terguri, la teatruri, la ospetarii, anche și la beserici și la îngropăciuni și la comendări să fie oprite, queii que moru în aqueastă bola nu în țințirimu quelu comun qui în locu osebite și de satu mai depărtate în gropa mai afunda să se îngroape, în tote locurile depe putință să se rădice spitaluri seu căși unde queii bolnavi și se asedie și grige doftorească să aibă. Sciutu lucru e și aquelu: cumche pre lângă aqueste folositoare dispositii, spre încunjurarea acestei boale multu folosesce curățenia

³⁸ Indescifrabil.

trupului, a veșmintelor și a cășilor, traiul depă puțină bunu și cu cumpetu, întrebuințarea doftorilor și a lequurilor aflate. Aqueste le poftesce dela fiesce quare omu, detoria a grigire și a apărea sănitatea și viația și a sa și a altui, binele de comunu și ascultarea, supunerea, încredințarea, cotra asedementurile queloru mai mari, spre aquestu scopu îndreptate la aqueste tote părintesce v(-)amu fostu îndetoritu, prin doe circulare quare și în urmarea scrisorei Mărirei Sale Emericu Lanyi a Commisareului Crăescu în aquestu Comitatu a Biharei și dopo intimaturile Înaltului Consilium în 15 și în 25 de dile (a) aquestei luni amu trămisu la clerul poporul eparhiei nostre. Eram încredințați cumche clerul și poporul nostru, dopo queste detorii și dogene ne smintitu se va îndrepta. Daca cu mare durere și întristare am înțelesu și din intimatul Înaltului Consilium din 19 aquestei luni 22 672 și din cartea Mărirei Sale L. B. Sigismundu Perenyi, a Crăescului în comitatul Szathmarelui Commissariu totu din aquelu datu, prequum și din însciintiarea questui comitatu, apoi din scrisoarea Eminentiei sale Cardinalului și a terei nostre primasului, pre lângă alăturata copie (a) presidialelor Înaltei Cancelarii în 22 aqueiași luni, aquum de curendu luate: cumche unii s(-)au aflu ne împlinitori, ba chiar împotrivitori questor detorii și dispoziții. Anume: cumche unii nu voescu a crede să fie bola qua aquesta, qui socotescu suptu questu acoperementu a fire altuqueva svatu, împotriva sa ascunsu și de doftori de mai sus zisele spitaluri și lequuri qua quandu am fi spre ștergere a loru de pre pămentu gândite se ferescu, alții preste linii seu cordonuri seu întrascunsu, seu împotrivindu(-)se păditoriloru cu hapta trecu și asia se porta bola dintrunu întraltul, erași alții alte renduele și poruncia diregătoriloru le calcă, unii adeche nu lasă se între doftorii și chirurgii să querce pre queii bolnavi și pre queii repotați, în que bola sunt, seu au muritu și poftescu que îngropăciunile numai asia să se facă, precum în tempu sănitosu, alții cred și vorbescu nisquari scornituri și cu minciuni despre venirea muscului și scăparea de subt șerbire la domnii pămentului se înșală; que e mai multu unii și întru aquea greșeală și vinovatio au cădutu prin minciunoasa telcuire și reul înțelesu a unui curensu comitatescu amigiți fiindu n(-)au voiitu să stea în șerbirea domneasca; întrunele sate îndeosebi biraele și cu alții din comunitate sigiruși și peceții a satului pentru cuviincioasa întrebuințare querendul domnii și officialii comitatului seu a dominiumului din quarea prejudecată și frică fundamentu, qua nu cumva si(-)l întribuintiese spre sumparea loru s(-)au voitu a fie credutu seu dora din ne înțelegere să fie tâlcuitu că nu e aquestă bola îngropăciunile orbesce au călcatu și pre poporeniului lui la asemene a mai sus disului curentu s(-)au făcutu vinovați pentru que poporeniloru au cutesatu a lăpidare detoria cotra domnii sei quei pământesci; toți aquesta n(-)au încunjuratu dreapta pedeapsă pre lângă quare nu numai sieși qui nației sale nu pucină rușine și scădere quastigă. Videți unde duce pre omu ne încredintia re și ne ascultare, ne pricepere și amegire! Lucru de mirare de unde pote purcede atâta necredintia cum che nu e în țera nostra aque bola cumplita dopo que pone aquuma în 1464 de orașe și sate au fost bolnavi 124 474, dintre quare au muritu 62 280 de persone și s(-)au sănitoșatu până aquuma 34 522 numai, era suptu cura sunt 27 672. Și tota Europa e înfricată de densa. Que scopu ar ave almintrele atâte grigi și porunci de la imperatie, și tote jurisdicțiile date întraquest lucru? sau que folosu ar aduce o amegire precum crede unii nepricepuți? que dobânda ar ave domnii de a nu năsu spre perderea supușilor lui? Aquea anche nu se pote cuprinde de unde, și cum a putut petrunde aquea despre venirea muscului și scotere de supt a domniloru șerbire scornitură? quandu aquea niqui e potintia, niqui se socotesce poporu mai fericitu de quatu supt imperatia noastră. Au aflasa seu pote imperăție seu ori que societate fără domnitori și supuși seu serbitori? Curensu lăudatului comitatu a Szathmarelui despre quare am graitu mai în ante, nu despre toți sătenii, qui numai despre birae sună cumche pâne va ține aquesta bola, qua să porte grige de împlinirea făcutelor asedementuri, au de a rămânere acasa și nu se voru mină în lucru domnescu, chiaru deserta e și frica qua nu cumva domnii seu officialii se întrebuinție de sigilurile și pecetele spre stricarea și asuprirea supușilor lui. Pentru que în anii trecuți nu s(-) au intemplatu aqueste împotriviri pentru sigiluri? niqui s(-)au auditu să fi urmatu de acolo

queva scădere? Totu de una se spune judeceloru pre que scrisore se pune sigilu quaroru comunitatea se cade a se încredere. De cumva ar fi queva îndoetă potu întreba și spre păstoriul seu quelu sufletescu.

Drept aquea (ca) unu Părinte Archiereu și voitoru de bine din înalta poruncă a Înaltului Consilium a prelăudatului comitatu și a pre strălucitoriloru commisari aquum de nouu și mai strânsu vă dogenimu și vă inditorimu. Fiți supuși mai marilor voștri che nu este potere numai dela Dumnedeu și queii que calcă porunca loru, a lui Dumnedeu poruncă calcă; ascultați și pliniți asedementurile loru întru aquestu tempu plinu de pericluri; fiți încredințați cumche tote aqueste nu din alții quareva ascunse scopu, qui numai spre depărtarea și încungiurarea questei bole și așa spre binele de comun și a vostra s(-)au asedatu; nu ascultați de feți mincinoși, nu vă desmânțați cu nisquari scornituri și credintia deserta, luați esemplu despre o parte dela queii (care) au greșitu întraqueste și s(-)au pedepsitu, despre alta parte dela parte dela queii que s(-)au îndreptatu dopo prescrisele regule, s(-)au ajutat cu tota băgarea de samă cu Doctor și cu lequuri, și au scăpatu de reu.

Păstorilor sufletesci! Timpul de aquum mai strinsu poftesce și vă aduce în minte datorita vostra cotră turma cuventătoare, voui încredințată. Mai desu și mai apropiatu anvețiați pre poporeni voștri que e de lipsă a credere și a facere în lucrurile quele mai sus scrise? De que au a se ferire? Desrădăcinați din animile loru credința și frica deșartă! Despre aquesta detorie și în antea lui Dumnedeu și în antea noastră și împotriva questor porunci que și queii que nu voru (a) împlini aqueste și nu voru (a) anvetia precum se cuvine dreapta canonire au a luare, precum niqui poporeni ne ascultători nu voru încujura cuviincioasa pede(a)psă. Era frații în Christos protopopi se îndetorescu a grigire: cum se împlinesca și prin preoții și prin poporul eparhiei sale aquesta dogena și indetore și a face însciintare. Fiți binecuvântați!

Data în Episcopeasca Noastră Curie în Beiuș, 28 Augustu 1831.

Episcopul Samuil Vulcan